

the freedom is also a value basis of the order, which requires a commitment to limit its freedom by recognizing the freedom of others.

According to Hegel's philosophy, the nature of law and order is ideal, since it is introduced from the absolute idea into people's activities. He believes that spiritual substance, gave rise to institutional bases of order, expressed in laws and social institutions. The freedom as a conscious necessity is the main value on which social control is based on. According to Hegel's works the social control has a bilateral character. Civil society is seen as such that forms the order's social types of manifestation and the state expresses reasonableness and imperious will of a legal order.

Key words: *legal order, social control, law, liberty, social compact.*

Стаття надійшла 22 червня 2017 р.

УДК 340.12

О. О. Пастернак

УНІВЕРСАЛЬНІ ПРИНЦИПИ БІОЕТИКИ ЯК АНТРОПОЛОГО-ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ ПРАВОСУДДЯ

*Розглянуто вплив сучасних технологічних процесів на формування принципів біоетики. Проаналізовано основні принципи, які характерні американській та європейській моделям біоетики, запропоновані Т. Бочампом, Дж. Чілдрессом і консолідованим дослідженням *Biomed II* відповідно. Розкрито антрополого-правову сутність принципів біоетики й їх співвідношення із реаліями людського буття. Детерміновано, що унікальність біоетичних питань, своєю чергою, потребує суб'єктивного підходу до кожної етико-правової дилеми.*

Ключові слова: *біоетика, принципи біоетики, автономія особистості, гідність, вразливість, цілісність, *Biomed II*, правосуддя.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується динамічним розвитком науково-технічного прогресу та всезагальним удосконаленням буття людини. Тож однією з центральних проблем сьогодення є забезпечення гідного життя у стрімко мінливих умовах сучасності. Дедалі частіше у засобах масової інформації вживають термін «біоетика», теоретичним підґрунтям якої є філософська антропологія (М. Шелер), феноменологія (Е. Гуссерль) і найбільшою мірою філософія персоналізму (Ф. Шлейермахер).

Біоетика стала «нішевою» наукою, яка пропонує засади, принципи і правила, відповідно до яких людина є метою науки а не засобом

та інструментом її розвитку. Це пов'язано насамперед із намаганням суспільства якнайбільше гуманізувати буття, схилити шальку терезів на користь людини та її потреб, гармонізувати співвідношення «людина – навколишній світ».

Стан дослідження. На роль теоретичної основи біоетики претендують кантівська деонтологія, утилітаристські, ліберальні, егалітаристські, теологічні моральні теорії і навіть такі, що виникли нещодавно – нарративна, герменевтична, персоналістська. Зокрема, на вивчення засад і принципів безпосередньо біоетики, необхідність філософсько-методологічного обґрунтування біоетики у своїх працях указують Т. Гардашук, А. Єрмоленко, В. Запорожан, Ф. Канак, М. Кисельов, В. Крисаченко, В. Кулініченко, Ю. Кундієв, М. Попов, В. Поттер, П. Тищенко, Т. Цирдя, С. Пустовіт та ін. Над проблемою прав людини, дотичних категорій і понять, їх стандартів, зокрема і неопосередковано біоетичних питань, аналізом рішень Європейського суду з прав людини працюють і українські, і зарубіжні теоретики й філософи права, а саме: О. Данільян, С. Максимов, О. Маноха, В. Опришко, В. Паліюк, А. Романов, П. Скурко, А. Фастовець, С. Шевчук, Ю. Тодика, О. Тихомиров, М. Цвік, Р. Дворкін, Дж. Ролз, Л. Фуллер, А. Ковлер, П. Новгородцев, В. Нерсисянц та ін. Безпосередньо дослідження ціннісних засад біоетики проводили К.-О. Апель, Т. Бочамп, Р. Вітч, М. Гайддегер, Е. Гуссерль, В. Поттер, Дж. Роулз, В. Сіверс, Дж. Чілдресс, А. Швайцер, Р. Токарчик та ін.

Поряд із цим, з огляду на складність і невпинне збільшення кількості біоетичних проблем, аналіз принципів біоетики як антропологічних орієнтирів у правозастосовній та правосудній діяльності потребує перманентного дослідження. Антропологічні орієнтири потрібно розглядати як фундаментальні в системі буттєвих основ права, оскільки вони відображаються в таких основних категоріях, як право на життя, свободу, власність та особисту недоторканність.

Метою статті є акцентування на важливості концепції цілісності та недоторканності особистості як антрополого-правового орієнтира біоетики, зокрема і в процесі здійснення правосуддя.

Виклад основних положень. Система цінностей і ставлення до них визначає рівень суспільного розвитку на основі активізації антропологічного чинника. Втручання людини в природу та у власне буття призвело не лише до науково-технічного прогресу, а й до зміни аксіологічної парадигми та моделі сприйняття приватності особи, цілісності її як тілесної та духовної істоти.

Німецький філософ К.-О. Апель застерігав, що технологічний потенціал призводить до того, що ефект, а разом з ним і ризик

людської активності набувають сьогодні загрозливого масштабу [1, с. 16]; з погляду біологічно орієнтованої теорії функціональних систем виявилось, що ми зараз значною мірою втратили здатність відносити наші суб'єктивні цілепокладання до квазідодільних функціональних систем, які існують у природі без нашого сприяння й зумовлюють життя людського роду [1, с. 18].

Процес «покращення» життя, попри позитивні зміни, зумовлює докорінні перетворення не лише у сфері фізичній, вони впливають на людську свідомість, спрямовуючи її на «автономізацію», звільнення від певних усталених соціальних цінностей та етичних ідеалів.

Однак навіть природничі науки не можуть бути повністю вільними від ціннісної об'єктивації. Суспільство не може існувати за умов відсутності повноцінних етичних меж і принципів, без усвідомлення того, що концепція найбільш повного забезпечення прав людини є найважливішим завданням сьогодення. Саме тому засадничі ідеї – особлива форма вираження об'єктивних соціальних закономірностей, зокрема зв'язків у суспільстві та праві, які сприяють розвитку суспільних відносин і переростають у статус принципів.

В. Сиріх вважає, що, оскільки принцип є «вихідний початок», «керівна ідея», «основа», то, отже, він характеризується не абстрактною загальністю, а безпосередньо пов'язаний із сутністю, основою явищ і процесів й є доволі стійким, постійним [2].

За своїм сутнісним змістом принципи біоетики є вихідними ідеями та переконаннями, які характеризуються універсальністю та вищою імперативністю, що сформувалися в процесі становлення біоетики як світогляду і визначають загальні напрями її предметного поля, в основі якого закладені життя та здоров'я як найвищі соціальні цінності.

Визначальну роль у біоетиці відіграють гіпотези та принципи *ad hoc*, які створюють тимчасову сферу контакту між фактами, принципами і фрагментами моральних теорій (які за певних умов можуть пояснити ці факти та запропонувати моральний вибір), детермінують напрям біоетичних досліджень і залишають біоетичне знання частково незавершеним та відкритим для подальших перетворень (П. Фейсрабанд) [3, с. 13–14].

Принципи біоетики є в основі юридичних приписів, які регулюють відносини у сфері біотехнологічних і соціальних досліджень, фактично вони є практичним утіленням ідеї права, виступають вираженням принципу правової рівності, стають індикатором того часу, в контексті якого вони здійснюються. Останні консолідують систему

права навколо людини як істоти духовної, що має власну гідність і цінність.

Необхідно згадати власне основні засади біоетики, які є дещо відмінними у різних політико-правових системах.

Так, поширення вчення біоетики в США пов'язане з філософськими традиціями прагматизму, аналітичної філософії та індивідуалізму. Серед різноманітної класифікації принципів біоетики в американській системі найбільш широке визнання отримала концепція, запропонована фахівцями Т. Бочампом і Дж. Чілдрессом у праці 1979 року «Принципи біомедичної етики». У згаданій роботі було запропоновано такі принципи біомедичної етики, як: повага до автономії особистості, «не нашкодь», «роби благо», справедливості, правдивості, вірності, приватності, конфіденційності, які формувалися на первісних інтуїціях, очевидних судженнях [4].

Як зазначає Р. Токарчик, на перший погляд, помітно, що другий і третій принципи виражають, по суті, те саме, але у позитивній або негативній формі. При інтерпретації цих принципів автори рекомендують брати до уваги їх зміст, узгодження та деталізацію. Йдеться про те, щоб досягти «рефлексійного еквілібризму», під яким розуміють двостороннє пристосування загальних принципів до конкретних норм і конкретних норм до загальних принципів. Деталізація, натомість, відноситься до загальних принципів так, щоб можна було на їх основі виводити більш детальні, але онтологічно й аксіологічно однорідні норми [5].

У європейському контексті обговорюють етичні принципи, які відображають безпосереднє ставлення людини до природи: зцілення (cure principle), запобігання (prevention principle), обережність (precautionary principle), відшкодування збитку (polluterpays principle), тривалу усталеність [6]. Вони знаменують перехід людства від моделі контролю за результатами індустріальної діяльності людини до моделі природи як предмета етичної діяльності та турботи (екологізація й онтологізація етики), до створення «дружньої щодо космосу етики», або «етики спільної системи» [7].

Окрім теоретичного аспекту, принципи біоетики дедалі частіше стають основою нормативно-правової бази у національних конституціях і спеціальних законах у сфері охорони здоров'я та довкілля. Так, у 1995–1998 роках був реалізований міжнародний дослідницький проєкт БІО-МЕД ІІ (Biomed II) «Головні етичні принципи в європейській біоетиці та біоправі» («Basic Ethical Principle sin European Bioethics and Biolaw. Authonomy, Dignity, Integrity and Vulnerability»), що відобразився 1998 року в практичному концепті – Барселонській декларації

(Barcelona Declaration). Ця європейська концепція принципів біоетики та біоправа була широко та ґрунтовно розроблена групою з 22 авторів.

Дослідники зробили висновок, що основні етичні принципи не слід розуміти як універсальні ідеї або трансцендентальні істини, вони відображають принципи і важливі цінності в європейській культурі. За результатами було запропоновано чотири принципи біоетики та біоправа (або їх ще називають «принципи Кемпа»): принцип поваги до автономії особистості, принцип поваги до гідності особистості, принцип цілісності та вразливості [8, с. 11].

Детальніше розглянемо кожний із наведених принципів.

Принцип поваги до автономії особистості є базовим ще з часів етики Гіппократа. У вченні І. Канта людина має моральну свободу й є автономною, оскільки це є самоціллю, особа є власним законодавцем. Згідно з Дж. С. Міллом, автономія – це свобода від примусу та можливість самостійно діяти і вирішувати. Як впливає з політичного походження терміна «автономос», існує також тісний зв'язок між індивідуальною автономією та політичною організацією суспільства. Сучасні політичні філософії, представлені Дж. Роулзом, Р. Дворкіном та Ю. Хабермасом, високо цінують індивідуальну автономію як основу для політичної структури суспільства.

У цьому контексті автономія часто має на увазі інші основні характеристики: наприклад, раціональність, індивідуальність, незалежність і моральну відповідальність людської особистості. Центральна ідея ліберальної демократії полягає в тому, що людина має можливість самореалізації та саморозвитку. Тому захист індивідуальної автономії є основним принципом у всіх європейських конституціях. Важливо підкреслити, що суспільство, побудоване на відповідальному, автономному прийнятті рішень, не обов'язково означає суспільство без взаємодії та спільних цінностей. Радше вибір таких цінностей має бути мотивований індивідуальним рішенням, а не колективним примусом.

Так, автономія передбачає можливість прийняття власних рішень про власне життя, проте ці рішення не повинні бути поставлені як протипага до вселюдських цінностей. Автономія не обов'язково передбачає власну ідею морального закону (Ж.-П. Сартр), але може одночасно припускати особисте розуміння морального розуму та категоричного імператива (І. Канта). Моральна автономія – це питання вільного морального вибору відповідно до сукупності цінностей, які людина вважає правильними та справедливими [9, с. 10].

Автономія особистості вважається моральним підґрунтям медицини і передбачає необхідність уникати шкоди, яку лікар може завдати пацієнтові, заснований на визнанні людини як безумовної цінності

та передбачає вільний вибір особистості щодо свого життя і здоров'я (вибір лікувального закладу, лікаря, згоду або відмову від лікування тощо), крім випадків, коли цей вибір може становити загрозу іншим особам.

Є тісний зв'язок між автономією та гідністю. Іноді гідність навіть ототожнюється з автономією і розглядається як частина буття людини. Принцип поваги до людської гідності означає, що люди займають особливе становище з огляду на свій природний статус. Гідність як чеснота не може бути зведена лише до автономії, однак остання може бути втрачена в результаті прийняття автономних рішень.

Принцип поваги до людської гідності відіграє вирішальну роль у нових глобальних нормах, що стосуються біоетики, зокрема у Загальній декларації ЮНЕСКО про біоетику та права людини. Увага до гідності у цій Декларації відображає реальне занепокоєння міжнародної спільноти з приводу нехтування повагою до внутрішньої свободи та недоторканності кожної окремої особи. Отже, звернення до людської гідності як до основоположного принципу нарівні з основними правами людини забезпечує ефективний і практичний шлях до вирішення біоетичних проблем на глобальному рівні [10].

Принцип поваги до гідності стосується і таких ситуацій, коли людина не може висловити свою волю, коли через свій фізичний або психічний розлад вона абсолютно не здатна до автономних дій, коли доводиться говорити навіть не про людську особистість, а про людську істоту. Йдеться про такі ситуації, як вегетативне існування, важкі форми геріатричного стану, експерименти з ембріоном людини та інше [11].

У принципі інтегральності (цілісності) ключове слово «інтегральність» походить від латинського слова *integritas* та латинського слова *intact*, які разом указують на те, що недоторканне та непорушне не має бути доторканим і порушним.

С. Пустовіт зазначає, що загалом можна виокремити п'ять значень «інтегриті»:

- 1) почуття власної гідності, неприйняття корупції, відкритість, чесність, доброзичливість;
- 2) інтелектуальна, психодуховна, тілесна, генетична цілісність особистості;
- 3) сфера самовизначення особистості;
- 4) нарративна тотальність і повнота буття, доречність життя окремої особистості в загальнолюдській історії та культурі;
- 5) недоторканність особи, вимога невтручання в її приватну сферу (як юридичне поняття в міжнародних правових документах) [12].

Цей принцип тривалий час обмежувався антропоцентричною людською істотою. У період зростаючого значення біоцентризму він поширюється на інші сфери життя всієї природи. Він вважається чеснотою нескорумпованого характеру, праведності, честі та добрих намірів. Його відносять до цілісного існування у часі, особистому просторі, тілесному та духовному бутті, пам'яті та вічності, описах та оцінках. Повага до *jusprivatum* асоціюється із повагою до *juspublicum*. У біоправі проявляється, зокрема, у дилемах, що виникають через маніпуляції з людською генетичною структурою. Постійно необхідно турбуватися про збереження ідентичності теперішнього і майбутнього поколінь [13].

Принцип вразливості етимологічно пов'язаний із латинським словом *vulneratio*, що означає ранили, калічити, кривдити, травмувати. Він стосується всіх живих істот і означає крихкість життя та необхідність прийняття рішень, які спрямовані на турботу про вразливих суб'єктів.

Прагнучи до збереження своєї ідентичності та цілісності, особистість у взаєминах із соціальними партнерами приречена на незлічимі поразки і рани, на те, щоб бути постійно вразливою (Ю. Габермас). Вразливість – це універсальний прояв не тільки людського буття, а й буття всього живого. Це характеристика телеологічної організації світу: взаємозалежності людини, тварин і природи (Е. Левінас).

У біоправі цей принцип забороняє власне те, що виражає його зміст. Уразливість поєднується з недоторканністю як вираженням поваги до цілісної охорони будь-якого життя. Він стає категоричним наказом при прийнятті політичних рішень у ліберальній демократичній державі. Цей принцип переконує, що йдеться не про якусь досконалість, а про звичайну, нормальну природність (*not perfect, but natural and normal*).

З огляду на це, висловлюються заперечення проти маніпуляцій, якими займається головню генетична інженерія, яка прагне коригувати природу в значенні оживленого світу. На основі біоюриспруденції можна безпосередньо стверджувати, що емпатичне право є необхідним та інституціоналізованим із метою відповідної охорони вразливості оживлених істот. Біоетика та біоправо є компенсаціями людської вразливості, які прагнуть до врівноваження асиметричності між природною слабкістю та штучною владністю [2].

Наведене порівняння американської та європейської моделей біоетичних принципів демонструє певну відмінність. Так, зокрема, американська модель орієнтована на взаємодію «лікар – пацієнт».

У європейській моделі біоетичні принципи повинні розглядатися як норми захисту особи в державі, що вимагає більш широкого соціального контексту справедливості й відповідальності.

Слушно зауважує М. Гайдеггер, що людина – не володар суцього і мусить бути тільки пастухом буття.

Унікальність біоетичних питань потребує суб'єктивного підходу до кожного конкретного випадку. Арістотель закликав людей, що набули практичної мудрості, застосовувати це вміння розрізнено «до окремих фактів» – знаходити «середину між двома лихами, одне з яких полягає у надлишку, а друге в недостатчі» [14, с. 16]. Отже, у разі наявності судового спору щодо права, захисту інтересів особи чи встановлення фактів, слід зауважити на існування також більш вразливих і крихких сфер буття – органічної та духовної.

Висновки. Сфери дії прав людини обмежені насамперед антропоцентричним розумінням суб'єктності, а їх регулювання на рівні стандартів є вихідним пунктом для переходу до рівнів регулювання, яке визначається принципами та правовими нормами.

Принципи біоетики, які запропоновані американськими та європейськими дослідниками, спрямовані на вирішення нагальних теоретичних і практичних завдань у юридичній практиці. Акцентування на таких основних категоріях, як право на життя, свободу, власність та особисту недоторканність покликане консолідувати суспільство для пошуку оптимального забезпечення автономії, гідності, ідентичності та цілісності особистості.

Реалізація основних принципів біоетики у сучасній юридичній практиці символізує суттєве підвищення рівня правосвідомості та правообізнаності. Зі свого боку, правозастосування як практичне втілення ідеї права, є вираженням принципу правової рівності, стає індикатором того часу, в контексті якого воно здійснюється.

1. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / К.-О. Апель; пер. з нім. В. Купліна. – К.: Дух і літера, 2009. – 430 с.

2. Грищук О. Принципи права: філософсько-правовий вимір / О. Грищук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2015. – Вип. 61. – С. 16–23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2015_61_5

3. Пустовіт С. В. Філософсько-методологічний аналіз передумов, заasad та принципів біоетики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: спец. 09.00.09 / С. В. Пустовіт; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2009. – 36 с.

4. Beauchamp T. L. Principles of biomedical ethics / T. L. Beauchamp, J. F. Childress. – N.-Y., Oxford: Oxford university press, 1994. – 546 p.

5. Tokarczyk R. A. О konieczności transformacji koncepcji praw człowieka w koncepcję prawa życia / R. A. Tokarczyk / Про необхідність трансформації концепції прав людини у концепцію прав життя // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 2. – С. 196–215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/filpr_2012_2_20.pdf

6. Veatch R. M. Theories of bioethics / R. M. Veatch // Eubios J. of Asian and Intern. Bioethics. – 1999. – № 9. – P. 35–38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11616.html>

7. Пустовіт С. Проблеми теоретизації біоетики / С. Пустовіт // Філософські обрії. – 2008. – № 19. – С. 261–275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pnp.u.edu.ua/ua/text/filosofski_obrii/Filosofski_obrii_19.pdf

8. Rendtorf J. D. Basic ethical principles in European bioethics and biolaw. Autonomy, dignity, integrity and vulnerability / J. D. Rendtorf, P. Kemp. – Guissona: Impremta Barnola, 2000. – V. 1. – 428 p.

9. Dworkin Gerald. The Theory and Practice of Autonomy / Gerald Dworkin. – Cambridge University Press, 1988. – 173 p.

10. Andorno R. Human dignity and human rights as a common ground for a global bioethics / J Med Philos. – 2009, Jun № 34(3). – P. 223–240 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19386998>

11. Щербатих Л. Ю. Біоетичні підходи до стоматологічних втручань у хворих із супутньою соматичною патологією / Л. Ю. Щербатих, Ю. М. Гольденберг // Проблеми екології та медицини. – 2011. – Т. 15. – № 1–2. – С. 61–65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/retm_2011_15_1-2_13

12. Пустовіт С. В. Методична розробка лекції «Біоетика як професійна медична етика: соціокультурні та філософські передумови та засади». Назва циклу: «Філософська антропологія та медицина» / С. В. Пустовіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kyrychok.inf.ua/files/P_Anthropology%20and%20medicine/Lectures/20_%C1%B3%EE%E5%F2%E8%EA%E0%20%FF%EA%20%EF%F0%EE%F4%E5%F1%B3%E9%ED%E0%20%EC%E5%E4%E8%F7%ED%E0%20%E5%F2%E8%EA%E0.doc

13. Krajewska A. Pojęcie godności w prawie europejskim i porządkach krajowych w kontekście rozwoju biomedycyny / A. Krajewska // Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego. – Vol. IV. A.D. MMVI.

14. Nicomachean Ethics, 1107a (c. 340) Про практичну мудрість в Аристотеля див.: Christopher L. Johnston. Aristotle's Ethical Theory in the Contemporary World: Logos, Phronesis, and the Moral Life // Moral Engagement in Public Life; Theorist for Contemporary Ethics / ред. Sharon L Bracci; Clifford G. Christians. – New-York, 2002. – P. 16–34.

Пастернак О. О. Универсальные принципы биоэтики как антрополого-правовые ориентиры правосудия

Рассмотрено влияние современных технологических процессов на формирование принципов биоэтики. Проанализированы основные принципы, присущие американской и европейской моделям биоэтики, предложенные Т. Бочампом, Дж. Чилдрессом и консолидированным исследованием Biomed II соответственно.

Раскрыта антрополого-правовая сущность принципов биоэтики и их соотношение с реалиями человеческого бытия. Детерминировано, что уникальность биоэтических вопросов, в свою очередь, требует субъективного подхода к каждой этико-правовой дилемме.

Ключевые слова: биоэтика, принципы биоэтики, автономия личности, достоинство, уязвимость, целостность, Biomed II, правосудие.

Pasternak O. O. Universal principles of bioethics as anthropological and legal guidelines for justice

Ethical choices, both minor and major, confront us every day in regard with diverse values living in a pluralistic and multicultural society. The article is about to reveal the influence of modern technological processes on the formation of the main principles of bioethics.

Principles had a long history in the common morality of our society before becoming widely popular as moral action guides. This article includes an analysis of American and European models of basic principles of bioethics which were proposed by T. Beauchamp, J. Childress and the BIOMED II. The anthropological and legal essence of the principles of bioethics and their correlation with the realities of human being is being revealed.

Principles such as the respect for human autonomy, dignity, care about integrity and paying attention to vulnerability, beneficence (acting with the best interest of the other in mind), non-maleficence and justice are playing a crucial role in the emerging global norms relating to bioethics.

That is why international bio-law combines, on the one hand, the appeal to bioethical principles, on the other hand, the recourse to human rights, which provide an effective and practical way forward for dealing with bioethical issues at a global level. In addition, principles which were proposed by American and European researchers show their unanimous aim to signify theoretical and practical problems in legal practice.

Since principles are empty of content the application of the principle comes into focus through understanding the unique features and facts that provide the context for the case.

The uniqueness of bioethical issues requires a subjective approach to each particular case. The implementation of the basic principles of bioethics in modern legal practice symbolizes a significant increase of legal awareness.

Key words: bioethics, principles of bioethics, individual autonomy, dignity, vulnerability, integrity, Biomed II, justice.

Стаття надійшла 21 серпня 2017 р.